

TOPLUMSAL

tarih

330

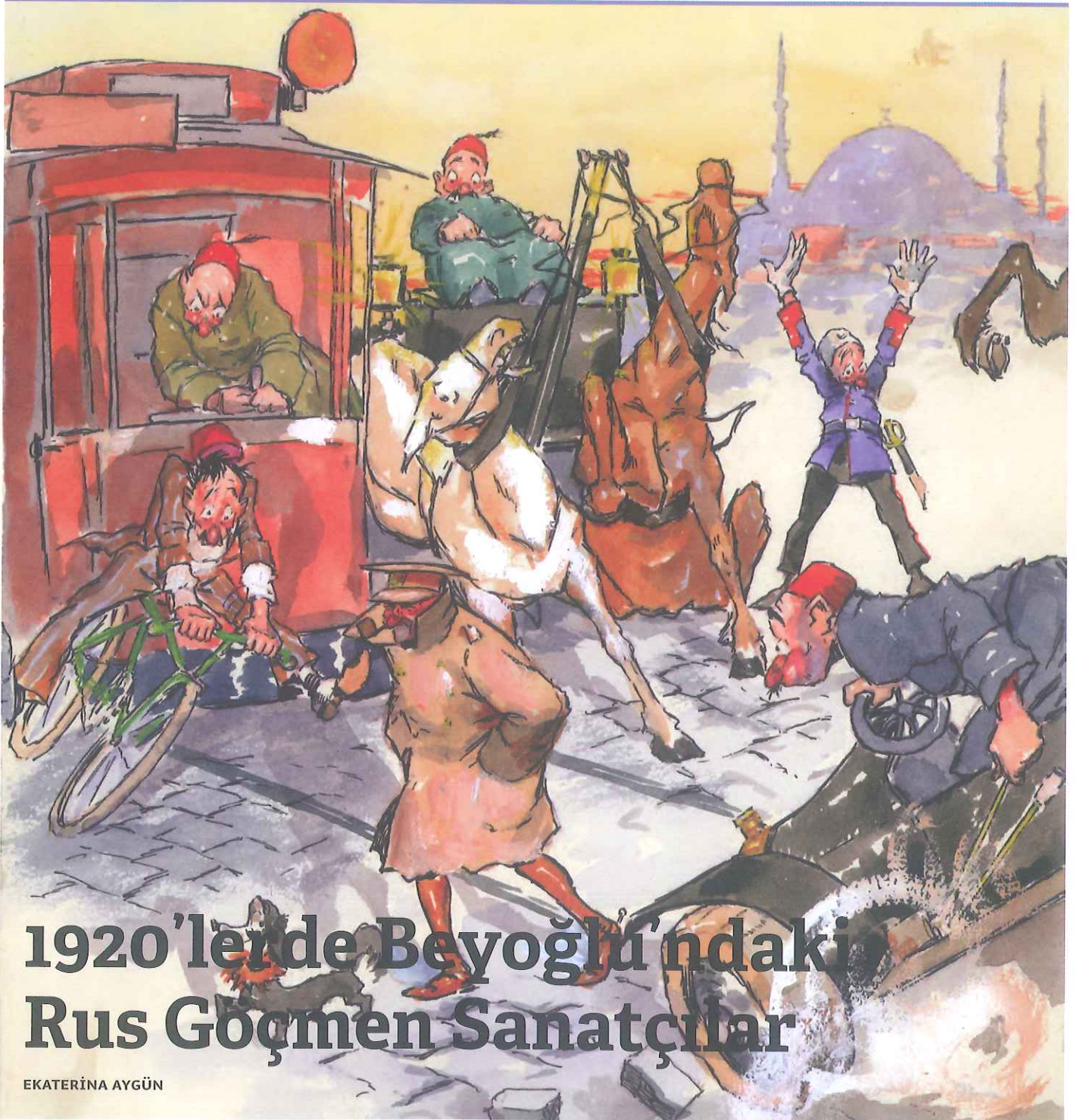
HAZİRAN 2021

“Budizmin Kurucusu Buda Türktür,
Budizm Türk Dinidir”

MEHMET Ö. ALKAN

Nigâr Hanım'ın Edebiyat Kamusundaki
Konumu, Etkileşimler ve *Hâtırât*'ı

HÜSNIYE GÜLSEV KOÇ

1920'lerde Beyoğlu'ndaki
Rus Göçmen Sanatçılar

EKATERİNA AYGÜN

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA AİLE FOTOĞRAFLARI

ÖZGE CALAFATO

Çanakkale Troya Müzesi'nden Aziz Menas Tasvirli İki Ampulla ve Bizans'ta Kutsal Hac Yolculuğu

OĞUZ KOÇYİĞİT- RIDVAN GÖLCÜK- KEMAL ÇIBUK

68 Yahudilerin İstanbul'u: Hayatlar, Tanıklıklar, Anılar

BERKEN DÖNER

70 Nadir Devlet (1944-2021)

AYŞEGÜN SOYSAL

72 Avrupa Resminde Et: Gücün Yemeği

EMİNE ÖNEL KURT - ZERRİN İREN BOYNUDELİK

KAPAK

Mitritch Karelin,

Konstantinopolis 1922

Stearns Family Papers.

The College of the

Holy Cross Archives &

Distinctive Collections

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 330, Haziran 2021

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Mehmet Öznur Alkan

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak
No: 10 Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU

Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Buket
Kitapçı Bayrı, Murat Belge, Fatmagül
Berktaş, Bülent Bilmez, İpek Hütner Cora,
Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan
Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz,
Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet
Ersoy, Selçuk Esenbel, Fırat Güllü,
Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç,
Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk,
Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Ozil,
Barış Alp Özden, Saadet Özen,
Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick,
Oya İktil Selçuk, Canay Şahin, Oğuz Tekin,
Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer
Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş
Uslu, İsmail Yaşayanlar, Nuran Yıldırım

S. YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ VE
YAYIN YÖNETMENİ
Erhan Keleşoğlu

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Gökhan Pahlı

KAPAK, SAYFA TASARIM / UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
erhan.kelesoglu@tarihvakfi.org.tr

BASKI

Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Cad. B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan - İstanbul
(0212) 354 30 00

BASKI TARİHİ
Mayıs 2021

DAĞITIM

Turkuvaz Dağıtım Paz. A.Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Cad. B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan - İstanbul
(0212) 354 39 09

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10 - (0312) 424 00 50

ABONELİK
(0212) 522 02 02 (35) - (0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
45602

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12815

BİR YILLIK ABONE BEDELİ

Yurtiçi 230,00 TL.
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 300 TL.
Tarih Vakfı İş Bankası Pangaltı Şubesi
IBAN TR81 0006 4000 0011 0410 8655 25

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

Boğaz'ın Rusları: 1920'li Yıllarda Beyoğlu'ndaki Rus Göçmen Sanatçılar

EKATERİNA AYGÜN

1917 RUS DEVRİMİ'NDEN KAÇIP
BEYOĞLU'NU MESKEN TUTAN RUSÇA
KONUŞAN GÖÇMEN SANATÇILAR ŞEHRİN
KÜLTÜREL YAŞAMINA ÇARPICI BİR ETKİDE
BULUNDU; BÜYÜK BİR KISMI AVRUPA VE
AMERİKA'YA GİDEN BU SANATÇILARDAN
BAZILARI TÜRKİYE'YE YERLEŞMEYİ
TERCİH ETTİ.

"Beyaz Ruslar"ın göçünün 100. yıldönümüne
ithafen

1917 Devriminden sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalan ve Rusça konuşan göçmen sanatçıların tercih ettiği en önemli istikametlerden biri, İstanbul şehriydi.¹ İstanbul'un seçilmesinin gerekçelerinden birkaçı, şehre deniz yolu ile ulaşımın mümkün olması ve o dönemde şehirde bulunan işgal kuvvetlerinin Rus² zümrelere yardımcı olmasıdır. Bu insanların birçoğu için burası uzun göç yolculuklarının ilk durağıydı. Beyoğlu, ilgi çekici ve zengin geçmişiyle, uzun yıllar boyunca pek çok büyük sanatçı gördü ve bu da göç eden ve sanat dünyasıyla iç içe olan Rusların burayı seçmesinde en önemli etkenlerden biri oldu. Eskiden Pera ismiyle anılan Beyoğlu semti, İstanbul'daki Rusça konuşan göçmenler için adeta sanatsal alan haline geldi. Bu semtte çalışan sanatçıların arasında müzisyenler, oyuncular, dansçılar, yazarlar ve şairler bulunuyordu ancak ben bu makalede özellikle ressamalara, heykeltıraşlara, zanaatkârlara ve fotoğrafçılara dikkat çekmek istiyorum.

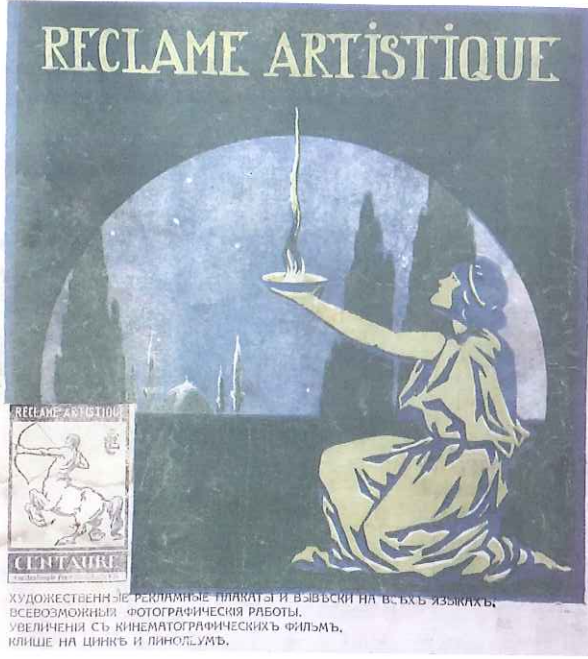
I.

Eski bir atasözünde belirtildiği gibi, Roma bir günde inşa edilmedi. Benzer bir şekilde, Rus İmparatorluğu'ndan gelen ressamların hayatları da ilk başlarda oldukça zorluydu. Paraları o kadar değer kaybetmişti ki bırakın boya ve diğer malzemeleri, bazen yiyecek almaya bile yetmiyordu. İşgal altındaki bu şehirde çeşitli faaliyetlere girişmeleri için çokça

çaba harcamaları gerekiyordu. En azından o dönem İstanbul'da çıkarılan Rusça yayınlarda (özellikle 1919-1920 arası) göçmen ressamların iş birliği bakımından başarıya ulaşamadıklarına dair çok sayıda kanıt bulunabiliyor. Hatıratlarda yazılanlardan, gazete notlarından ve özel arşivlerdeki fotoğraflardan anlaşıldığı üzere, çok sayıda sanat akademisi mezunu, öğretmenleriyle birlikte, her mevsim ve türlü iklim koşulları altında dışarıda çalışmak zorunda kalmıştır. Beyoğlu'nda birçok yerde kaldırımın kenarında oturarak çeşitli portreler çiziyor ve şehrin manzaralarını resmediyorlardı (hepsi yapmasa da bazı ressamlar eserlerini sokakta satmaları için kendilerine satıcı tutmuşlardı). Bazen eserleri için para ödemeye hazır bir müşteri bulamayınca aç kalmamak için yaratıcı yöntemlere ve birtakım numaralara başvurmak gerekliydi. Örneğin, *Zarnitsy* isimli almanaktan³ Elefterios Venizelos ve I. Konstantin gibi ünlü Yunan lider-

İstanbul'da yayımlanan *Derjavnaya Rus'* dergisinin kapağı, No: 1, 1921 (Prag, Slovanská knihovna)

Reclame Artistique atölyesinin reklamı

Naşi Dni almanağı, Konstantinopolis, yayın tarihi yok

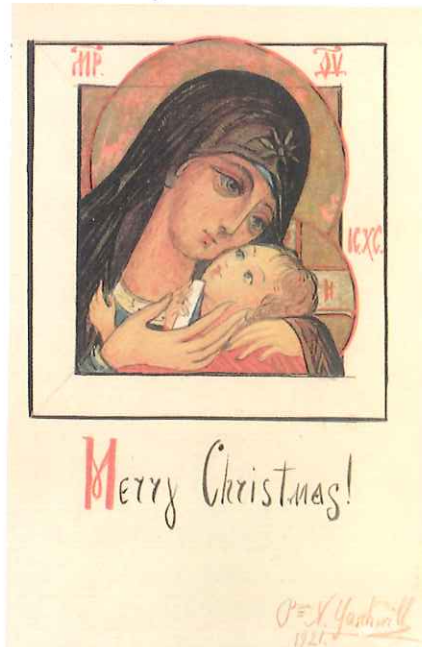
lerin portrelerini satarak geçimini sağlamak zorunda olan Rus ressam ve karikatüristin ilginç ve trajikomik hikayesini öğreniyoruz. Bir yandan iki liderin de bölgedeki Yunanlar arasında bir hayli popüler olması nedeniyle, bu "iş" aslında oldukça karlı bir işti (bu küçük portreler karşılığında sanatçı ve eşi bir miktar şeker, çay, kahve alabiliyor ve Galata'da uygun fiyatlı bir otelin masrafını karşılayabiliyordu). Öte yandan bu, iki liderin ve taraftarlarının arasındaki ciddi derecelere varan anlaşmazlık ve taraftarlarının arasındaki zıtlık nedeniyle aynı zamanda oldukça riskli bir işti.⁴ Rus "yaratıcı çevrelerin" o dönemde yaygın olarak yaptığı bir başka iş ise poster ve tabela imalatıydı. 1920'li yılların ilk kısmında onların çalıştığı Reclam Artistique isimli stüdyo Hamalbaşı Sokağı 76 adresinde bulunuyordu. Burada çok sayıda artistik poster, her dilde tabelalar, fotoğraf eserleri, ekranlarda gösterilen filmlerden büyütülen kare baskıları ve linol baskılar yapılıyordu. Duvar resimleri de iyi bir ek iş sayılıyordu. Rusça konuşan göçmenler yerel restoran ve kafelerin, sinema ve tiyatroların, gece kulüplerinin, kiliselerin duvarlarına resimler çiziyordu. Örneğin, Nikolai Kalmykoff (daha sonra ismini değiştirdi ve Naci Kalmukoğlu adını aldı) sinema duvarlarına resim yapıyordu, Constantin Alajalov gece kulüplerinden sorumluydu, Nikolai Vasilieff Maxim restoranına ait iki duvar için tasarımlar yapmıştı ve Pavel Tchelitchev kabarelerin iç kısımlarına resimler çizerek para kazanıyordu⁵. Bunların yanında, müzayedeler ve yardım kermesleri de kayda değer öneme sahipti. Örneğin, bu kermeslerden bir tanesi efsanevi Pera Palas Otelinde gerçekleştirilmişti. Ressam Natalia Yachville tarafından yapılan ikonların kermesin açılışından çok önce Amerikalı koleksiyonculardan birine satılmış olduğu ve akabinde sanatçının İstanbul'dan ayrılarak Prag yolunu tuttuğu biliniyor.⁶ Müzayedelere gelecek olursak birkaçı, Fossati kardeşler tarafından tasarlanan neo-Rönesans mimarisine sahip Rus Büyükelçiliği

(bugün Konsolosluk) binasında gerçekleştirilmişti. Maalesef bu tür müzayedelerde hangi eserlerin satıldığını kesin olarak bilmiyoruz, lakin saygın sanatçıların eserlerini satılık olarak sundukları yönünde birçok bulguya hakimiz.

II.

Bazı sanatçılar (özellikle kadın ressamlar) çocuklara resim yapmayı öğreterek Türk ailelerinin yanında çalışıyorlardı ancak en şanslı olanlar dergilerde ve almanaklarda çalışanların yanı sıra tiyatrolarda sahne tasarımcısı olarak çalışarlardı. Birçok göçmen ressamın ve fotoğrafçının *Zarnitsy*, *Put'*, *Naşi Dni*, *Derjavnaya Rus'* ve benzeri Rus dilinde yayımlanan yerel dergiler ve almanaklar için eser (illüstrasyonlar, karikatürler, fotoğraflar) hazırladığı biliniyor. *Put'* ve *Derjavnaya Rus'* daha fotografik yayımlarken, *Naşi Dni* çok sayıda illüstrasyon yayımlıyordu, *Zarnitsy* ise karikatürlere yoğunlaşıyordu. Ne yazık ki bu almanaklarda yer alan eserlerin büyük bir kısmında imza bulunmuyor ve bu nedenle bütün çalışanların ismini öğrenmemiz mümkün değil. Bildiğimiz isimlerden birkaçı: Vladimir Zender (büyük ihtimale daha sonra ismini değiştirerek Veli Demir Sender adını aldı) ve A. Belikov, *Put'* adlı almanakta fotoğrafçı olarak çalışıyordu, Jules Kanzler (daha sonra ismini İzzet Kaya Kanzler olarak değiştirdi) *Derjavnaya Rus'* adlı dergide yayımlanan tüm fotoğraflardan sorumluydu, Vladimir Kadulin *Zarnitsy*'de Nayadin mahlası ile karikatürist olarak çalışıyordu. Tüm bu günlük ve haftalık baskıların (bazı küçük istisnalar dışında) Beyoğlu semtinde bulunan Rus göçmenlere ait yayınevleri tarafından çıkarıldığını belirtmekte fayda var.

Maalesef, Meşrutiyet Sokağı'ndaki Tepebaşı Tiyatrosu'nun bulunduğu alan günümüzde park yeri olarak kullanılıyor. Bu yüzden zamanında sıklıkla bale gösterilerine ve Ruslar tarafından sergilenen muhteşem performanslara ev sahipliği yaptığı yazılan bu mekanı artık göremiyoruz. Pavel Tchelitchev, Leonid Brailowsky, Vladimir Bobritsky, Nikolai Kalm-

Rus göçmen ressam Natalia Yachville tarafından yapılan Noel tebrik mektubu, Konstantinopolis 1921
Stearns Family Papers, Box 2, Folder 12. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

Karikatür: "Ve nihayet Tsargrad kapılarına kalkanımızı çiviledik" Russkaya Volna almanağı, Konstantinopolis, yayın tarihi yok

ykoff, Nikolai Vasilieff ve Nikolai Peroff gibi Rusça konuşan göçmen sanatçıların burada dekor ve kostümlerle ilgili işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Örneğin, Moskova Bolşoy Tiyatrosunda dekorcu olarak çalışan Brailowsky, İstanbul'da yaşarken Çar Fyodor İvanoviç için mükemmel bir sahne tasarımı yarattığı yazılmıştı.⁷ Moskova tiyatrolarının bale alanındaki usta ismi Zimin'in sahnelediği Rimsky-Korsakov'un eserini temel alan 1001 gece masalları temalı Şehrazat, ressam Nikolai Vasilieff'in eskizlerine göre oluşturulan yeni dekorlar ve kostümlerle izleyici karşısına çıkmıştı. Bu performans hakkında basında şunlar belirtilmişti: "Göze hitap eden, kulağı okşayan hayat dolu bir performanstı... Vasilieff'in zenginlik ve renklerin görkemi bakımından Bakst'in en iyi eserlerini anımsatan mükemmel dekoru, zengin kostümleri ve zengin, renkli ambiyansın genel anlamda çekiciliği, seyircinin dikkatini yakalayan, doğuya ait büyüleyici bir peri masalı atmosferi yarattı... Tek bir cümleyle özetleyecek olursak bu Konstantinopolis'te daha önce eşi benzeri görülmemiş bir bale performansıydı. Gecenin mali açıdan yakaladığı başarı, sanatsal başarısıyla eşdeğerdi. Tiyatro salonu tamamen doluydu".⁸

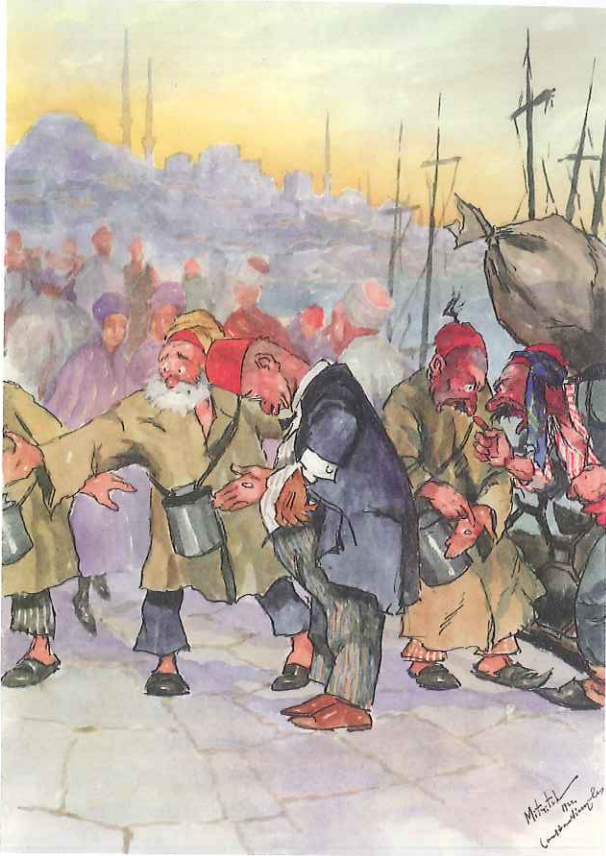
Aynı tiyatrodaki Bobritsky, *Pan* balesinin dekorları üzerinde çalıştı. İlginç bir şekilde, tasarladığı dekorlar antika ve fütüristik bir alaşım içeriyordu ve bu nedenle bazı eleştirmenler ressamı "aşırı modernizme kaçan bir dengesizlik"⁹ ile itham etmişti. Bu eleştirmenlere göre, sahnedeki dekorların kombinasyonu, sahnenin genel izleniminin uyumunu ihlal ediyordu. Ancak görünüme göre sanatçı tüm bu geri bildirimleri dikkate almaya karar vermişti çünkü *Sihirli Flüt* için tasarladığı sahne olumlu anlamda "daha az gösterişliydi"¹⁰ ve Şehrazat'ın yeni versiyonu için tasarladığı dekorlar "olağanüstü"¹¹ olarak kabul görmüştü. Bobritsky, 1923 yılının Ocak ayında New York'a taşınarak yerini ilk olarak Kalmykoff'a ve daha sonra da Peroff'a bırakmış oldu.

Bunun da ötesinde, İstanbul'daki Rus sanatçıların çalışabileceği bir nebze daha istikrarlı olan devamlı

işlerin arasında fotoğrafçılık dikkat çekiyordu. O dönemdeki en ünlü ve popüler stüdyo sahibi, daha önce *Derjavnaya Rus*' için yapılan fotoğraf çalışmalarından sorumlu kişi olarak bahsettiğim Jules Kanzler idi. Kanzler'in fotoğraf stüdyosu zaman içinde farklı birçok binaya taşındı, ancak daima aynı caddede, Grand Rue de Pera üzerinde kaldı.¹² Stüdyonun içerisinde bulunduğu son bina, caddenin en başına, Taksim'e çok yakındı. Burada vizelerde kullanılmak üzere sayısız vesikalık fotoğraf ve portre çekildi. Kusursuz bir fotoğraf çekirmek isteyen müşterilerin uzun kuyruklar halinde bekledikleri biliniyor.¹³ Lakin

İstanbul'da yayınlanan *Naşi Dni* almanağının kapağı, 23 Ocak 1921 (Prag, Slovanská knihovna)

Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği üyesi olan Mitritch Karelin'in karikatürü, Konstantinopolis 1922. Galata Köprüsü'nün ücretli zamanları. Stearns Family Papers. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

stüdyoyu ziyaret edenler yalnızca müşteriler değildi, göçmen Rus sanatçılar da sık sık bu stüdyoya misafir olarak geliyordu. Dahası bu sanatçılardan bazılarının eserleri stüdyonun duvarlarında asılı oluyordu. Muhsin Ertuğrul'un tamamen şans eseri olarak orada Nikolai Peroff'a ait bazı işlere denk gelmesi ve kendisine tiyatrodaki dekorcu olarak çalışmayı teklif etmesi sonucunda stüdyo, İstanbul Tiyatrosu tarihinde önemli bir rol oynamış oldu.¹⁴

Rus göçmen Shirinsky-Shihmatoff'un İstanbul resmi, 1922

Stearns Family Papers, Box 11, Folder 6. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

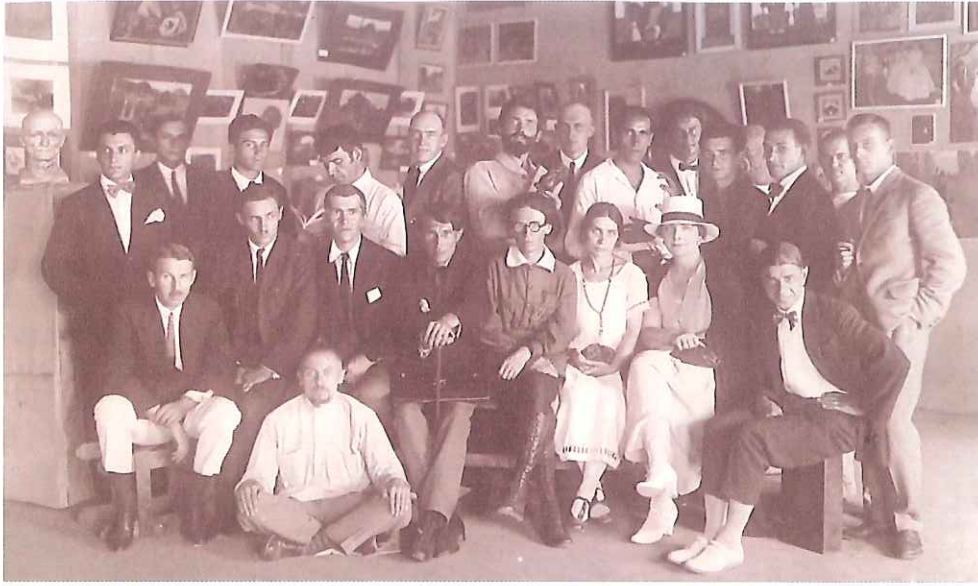

III.

Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere, İstanbul'daki göçmen sanatçıların büyük kısmı az miktarda ve düzensiz gelirle yetinmek zorunda kalıyorlardı. Alexis Gritchenko¹⁵ gibi bazı ressamlar birtakım bağlantılar edinmeyi ve geçinmelerine yardımcı olacak doğru kişilerle tanışmayı başardıysa bile diğerleri onlar kadar şanslı değillerdi. Tek başlarına savaşmanın imkanı olmadığına kanaat getiren diğerleri, 1921 sonbaharında hemen hemen aynı anda Beyoğlu'nda iki farklı göçmen sanatçı birliği kurmaya karar verdi.

Bursa Caddesi'nde (şimdiki adıyla Sadri Alışık) bulunan ve YMCA tarafından yönetilen Mayak, burada 1921 yılının Ekim ayında tek günlük bir "göçmen" serginin gerçekleştirilmiş olması sebebiyle özel bir ilgiyi hak ediyor. Bu sergi çok başarılı oldu ve Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği'nin¹⁶ kurulmasını sağladı. Söz konusu etkinlik hakkında Rus basınında şunlar söyleniyordu: "Muhtemelen bu sergiden sonra (bu ressamlar) hatırlanmaya başlayacaklar ve en azından en yetenekli olanlarına ciddi bir şekilde çalışma, kartpostal satarak para kazanmaya çalışırken yağmur altında kaldırımlarda ıslanmama fırsatı verilecek. Mayak, periyodik olarak çeşitli sergilerin düzenlenmesi amacıyla mekan kullanıma sunmayı nazik bir biçimde kabul etti."¹⁷

İlerleyen zamanlarda, birliğe ait yaklaşık olarak dokuz sergi (iki adet kişisel sergi de dahil) yine bu binada gerçekleştirildi.¹⁸ Bu süreçte üyelerin sürekli değişmesine rağmen her zaman ön planda olan ve organizasyon aşamalarında en aktif şekilde rol alan birkaç lider mevcuttu: bu isimler, Vladimir Ivanoff, Dimitri Ismailovitch ve Nikolai Kalmykoff idi. Sanatçılara gelecek olursak öncelikle Nikolai Vasiliyeff, Nikolai Saretzki, Nikolai Peroff, Boris Eguize, Nikolai Becker ve Tatyana Alexinsky-Loukina'dan bahsetmek gerekir. Dahası, üç ressam (kolektif sergilerin yanında) kişisel sergiler düzenleme şerefine erişebildi: Ismailovitch

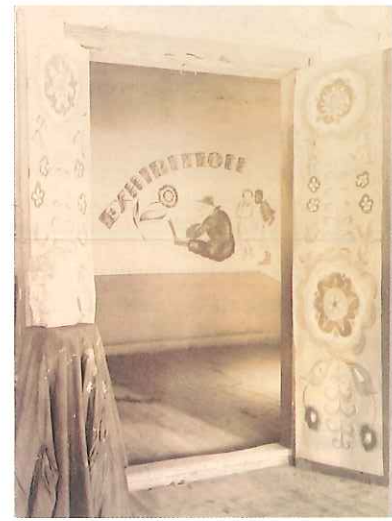

Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği'nin MacMahon'daki sergisi, Haziran-Temmuz 1922. Yerde oturan - ressam ve Birliğin sergilerinin organizatörü olan Dimitri İsmailovitch

Stearns Family Papers, "To Mr. and Mrs. Stearns from Russian Painters" Scrapbook. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

Rus Zanaatkarlar Birliği'nin eserleri, MacMahon'daki sergi, Haziran-Temmuz 1922 Stearns Family Papers, "To Mr. and Mrs. Stearns from Russian Painters" Scrapbook. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

Haziran-Temmuz 1922 yılında MacMahon'da düzenlenen Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği'nin sergisine giriş

Stearns Family Papers, "To Mr. and Mrs. Stearns from Russian Painters" Scrapbook. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

ve Saretzki'nin sergileri Mayak'ta yapılırken, Becker'e ait iki önemli sergi Pera Palas'ta yapıldı.

Ek olarak ressam Vladimir Ivanoff'un "Çizim Perşembeleri" ile bilinen dairesinin yanı sıra Rus sanatçıların akşamları saat 7 ile 10 arasında Galatasaray Lisesi'ne çok uzak olmayan bir stüdyoda çalışmalarına izin verilmiştir (daha sonra kısa bir süre için bu stüdyoyu MacMahon'a taşımak zorunda kaldılar).¹⁹ Rusça olarak yayımlanan *Press du Soire* gazetesinde çalışan gazeteciler birlik üyelerinin yürüttüğü bu etkinlikleri büyük kahramanlıklar olarak değerlendiriyordu. Gazetecilerin konuya ilişkin yorumlarından bazıları: "(Rus sanatçılar) burada gerçek anlamda aç kalıyorlar, fakat yine de sergiden anlaşılacağı üzere tüm zorluklara rağmen çok sıkı çalışıyorlar",²⁰ "aşırı derecede can yakan ekonomik koşullara ve yaşamlarını yarı aç vaziyette sürdürmelerine karşın sanatçılar sanatlarını sunmayı sürdürüyor",²¹ "bu sergiyi yaratmak için eserlerine olağanüstü bir enerji ve sevgiyle yaklaşmaları gerekiyordu - 'mantiğa aykırı' olmasa bile en azından 'doğanın bütün şiddetine karşı'".²²

Öte yandan Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği'nin bütün sergileri Mayak'ta yapılmadı.

Sergilerden iki tanesi, Taksim Meydanı'nda günümüzde Gezi Parkı'nın bulunduğu alanda yer alan Topçu Kışlası binasında (İstanbul'un işgali sırasında MacMahon adıyla anılıyordu) düzenlendi. Bir tanesi de Beyoğlu'ndaki YMCA'ya ait binalardan birinde gerçekleştirildi. Sergi, birliğin üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların giderek daha belirgin hale gelmeye başladığı 1923 senesinin Haziran ayında düzenlendi.²³ Çok geçmeden birçok üye birlikten ayrıldı. Ancak bazı üyeler anlaşmazlıklar nedeniyle değil, Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından (Ekim 1922) kaynaklanan yerel sosyopolitik değişiklikler neticesinde genel olarak Rus göçmenlerin İstanbul'dan ayrılması nedeniyle birliği terk etmeye karar verdi. Sonuç olarak Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği dağıldı.

Maalesef ikinci birlik ve üyeleri hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Gazetede belirtilenlere göre Rus Zanaatkarlar Birliği kapılarını ilk kez Mis Cadde-

Mitritch Karelin'in 1923 yılında yaptığı hamal karikatürü.

Hamallar, İstanbul sakinleri olarak birçok Rus göçmen sanatçının ilgisini çekmişti. Stearns Family Papers. The College of the Holy Cross Archives & Distinctive Collections

si (eski adıyla Misk) üzerinde açtı. Burada Stroganov Moskova Okulu'nun öğretilerine uygun olarak yalnızca Rus tarzı çerçeveler, mücevher kutuları, kasalar ve başka şeyler yapılıyordu.²⁴ İlk başta işler pek iyi gitmemişti ancak daha sonra üyeler Londra ve Amerika'dan alınan siparişler sayesinde birliğin masraflarını karşılamayı başardılar. Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği'nin düzenlediği birçok etkinliğe aktif olarak katıldıkları biliniyor. Örneğin, 1922'de Haziran ayında MacMahon'da düzenlenen sergide 110 eser sergilendi: "Bütün Rusların aşına olduğu ahşap oyma küçük ağaçkakan figürlerinden başlayarak ahşap 'portre' büstlere varıncaya kadar".²⁵ Muhtemelen bu birlik de Konstantinopolis Rus Ressamlar Birliği ile hemen hemen aynı zamanlarda, benzer nedenlerden ötürü dağıldı.

IV.

Yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü Rus sanatçıları, sevdikleri işi yapmaya devam etmeyi ve başarıya ulaşmayı planladıkları Prag, Paris, New York, Rio de Janeiro ve başka şehirlere gitti. Onlar İstanbul'dan ayrılınca Beyoğlu'nda düzenlenen etkinlik sayısı ciddi bir biçimde azaldı, şehirde kalan sanatçılar Mayak'tan gece kulüplerine (tam olarak kelimenin bugün var olan anlamında değil) "geçiş yaptı". Dönemin en popüler kulüplerinden birisi, Grand Rue de Pera 322 adresinde bulunan Kommerçeskiy isimli kulüptü. Sanata mümkün olduğunca tüm yollardan destek veren Nikolai Ilyin-Çesmenskiy tarafından

yönetiliyordu. Kulüpte ressamların yanı sıra birçok göçmen müzisyen ve aktörün de dahil olduğu düzenli olarak gerçekleştirilen etkinlikler yapılıyordu. Ressamlar mekanı dekore ediyor, programlar ve posterler tasarlıyorlardı.²⁶ Bazı zamanlar kendilerine ait tabloları, dekorları ve başka sanat eserlerini sergilemelerine izin veriliyordu.

O yıllarda göçmen Rus sanatçıları için en önemli ikinci mekan Rose Noire (Çornaya Roza) kabaresiydi. Circle D'Orient binasının içinde yer alıyordu. Kabarenin tabelası olarak bir sokak lambası kullanılıyordu; lambanın bütün taraflarına siyah gül resimleri çizilmişti.²⁷ 1920'li yıllarda Grand Rue de Pera üzerinde, silindir şapkası ve kırmızı burnuyla siyah devasa bir mukavva biçiminde yapılan bu mekana ait bir canlı reklam çalışmasıyla karşılaşmak mümkündü.²⁸ Bazı kişiler bu reklam çalışmasının bir nebze tuhaf ve fazla gösterişli olduğunu düşünüyorlardı.²⁹ Bu kabare hakkında geçmişten günümüze bilinen pek çok şey esas olarak, mekanda bizzat Rusça romantik şarkılar seslendiren ve hayranlarından oluşan kalabalıkların dışarıda toplandığını bildiği için pencereleri ardına kadar açan Alexander Vertinsky'nin anılarına dayanıyor.³⁰ O dönemdeki bazı gazeteciler, başlarında altın güller işlenmiş saç tokaları bulunan ve mütevazı siyah giysiler giyen garson kadınlar ve programlar da dahil olmak üzere, bu kabare görülen her şeyi à la Vertinsky olarak nitelendiriyordu.³¹ Vertinsky de ilerleyen zamanlarda anılarında mekanı bizzat bu şekilde ele alıyor: "Çornaya Roza'da şarkı söyledim. Tabii yabancıların anlamadığı şarkıları değil, çoğunlukla çingene melodileri... Ziyaretçilerin hoşuna gidiyordu. Hemen hemen her akşam telefonla şehirdeki bütün işgal kuvvetlerinden sorumlu Yüksek Komiser Amiral Bristol'a bir masa ayrılması talimatı verilirdi. Eşiyile ve beraberindeki heyetiyle birlikte gelir, şampanya içerlerdi... Yüklü miktarda para harcardı ve patronum çok memnun olurdu."³²

Ancak bu kafe-kabare yalnızca Vertinsky sayesinde meşhur olmadı. 1925 yılında V.P.-Ç.³³ olarak bilinen genç bir Rus ressam bu mekanda ziyaretçilerin hafızasında uzun süre yer edecek olan bir etkinlik düzenledi. Zarif *Blanc et noir* dekorlar kullanarak oluşturduğu fonun üzerine düşen canlı tablolar biçiminde gerçekleştirilen bir oryantal performansı

Rose Noire kafe-kabaresinin açılışına dair duyuru
Presse du Soir gazetesi, 21 Ağustos 1922

yarattı. Canlı tabloların bazılarında koreografik gösterilerin eşlik etmesi ise oldukça ilginçti. Dansçılara ait bütün kostümler V.P.-Ç. tarafından yapılmıştı.³⁴ İstanbul'daki Rus basını, etkinlik hakkında şunları söylüyordu: "Yetenekli balerin E. Vorobyova, 'Blanc et noir' tarzı ikinci canlı tabloda antik Pers balesini sahneliyor ve ayrıca Salome'nin dansını içeren Salome adlı özel bir canlı tabloya da hayat veriyordu. Canlı tablolardaki dekorlar kullanılan süslemelerin (kapılar, halılar vs.) şıklığı ve zenginliği sayesinde dikkati üzerine çekmeyi başardı."³⁵

Dikkate değer başka etkinliklerin de gerçekleştirilmiş olması mümkün ancak gerçek şu ki, Türk vatandaşlığına geçmeyi istemeyen ya da isteyip de farklı sebeplerden dolayı geçemeyen son sanatçılar 1927 yılında İstanbul'dan ve Beyoğlu'ndan ayrılmıştı. Ayrılmadan önce çalışmalarını son kez bir araya toplamaya karar vermişlerdi ve *Les Russes sur le Bosphore* isimli bir almanak çıkardılar. Amaçları kendilerine yardım eden kimselere teşekkürlerini sunmak ve İstanbul'daki yaşamlarını anlatmaktı. Göçmen gazeteciler, yazarlar, ressam ve fotoğrafçılar bu almanak için birlikte çalıştı. Nikolai Saraphanoff almanak için kapağı konusunda çok büyük bir katkı sunarken, Jules Kanzler fotoğrafçı olarak muhteşem bir iş çıkardı.³⁶ 1927'de *Les Russes sur le Bosphore*, meşhur Petrograd kafesinin yanındaki Rusça gazete bayiiinin yanı sıra Kumbaracı Sokak 86'da bulunan Znaniye ve Grand Rue de Pera (bugünkü İstiklal Caddesi) 385'te Kultura gibi Rusça yayınların satıldığı kitapçılardan alınabiliyordu.³⁷

SON OLARAK

Beyoğlu'nun kozmopolit bir bölge olmasının Rus sanatçıların burayı seçmesine en önemli sebeplerden biri olduğuna şüphe yok. Ama görünen o ki bu tercihin bir başka nedeni, o dönem işgal nedeniyle ya da diplomatik misyon hedefiyle şehirde bulunan bazı Amerikalı, Fransız, İngiliz ve İtalyan kimselerin Rus sanatçılara mekan konusunda yardımcı olması-

Jules Kanzler'in fotoğrafhanesinin reklamı

Presse du Soir gazetesi, 6 Ağustos 1921

dı. Zira onların (özellikle Amerika Büyükelçiliği'nde Üçüncü Sekreter olarak görev yapan Foster Waterman Stearns ve eşi Martha'nın) destekleri olmasaydı yukarıda bahsedilen etkinliklerin (sergiler ve hatta stüdyo çalışmaları) organize edilmesi mümkün olmazdı. Lakin işgal sonrasında da Rus sanatçılar Beyoğlu'nu terk etmediler çünkü bölge, buradaki "kontakt zonu" olan kafeler, restoranlar, oteller ve gece kulüpleri sayesinde İstanbul'un "kültür merkezi" olmaya devam etti.

Elbette 1927 yılından sonra bütün göçmen Rus sanatçılar Türkiye'den ayrılmadı. Örneğin Nikolai Kalmykoff, Nikolai Peroff, Jules Kanzler, Nikolai Saraphanoff, Nikolai Kluge, İraida Barry ve daha niceleri gibi kalmaya karar veren isimler de mevcuttu. Türk vatandaşlığına geçtikten sonra İstanbul ve Ankara'da çalıştılar ancak İstanbul'daki "Rus Beyoğlusu" ile (tıpkı II. Dünya Savaşı nedeniyle neredeyse tamamen yok olan Paris'teki "Rus Montparnasse" gibi) artık böyle bir şeyin olmaması sebebiyle herhangi bir bağlantıları kalmamıştı.

EKATERİNA AYGÜN - MÜNİH LUDWIG MAXIMILIAN ÜNİVERSİTESİ, INSTITUT FÜR KUNSTGESCHICHTE

DİPNOTLAR

- 1 "This project has received funding from the European Research Council (ERC) under the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme (grant agreement No 724649-METROMOD) / "Bu proje, Avrupa Birliği Horizon 2020 araştırma ve yenilik programı kapsamında Avrupa Araştırma Konseyi'nden (ERC) fon desteği almıştır (hibe anlaşması No 724649-METROMOD)".
- 2 Gelen tüm göçmenlerin Rus olmadığını, ancak hepsinin Rus İmparatorluğu'ndan geldiğini unutmamak gerekir.
- 3 Almanak Rusya tarihinin farklı dönemlerinde farklı şekillerde sahip bir yayın türü idi. Süreli yayınlardan biri değildi çünkü aylık ya da haftalık olarak değil içerik birikince yayınlanırdı ama aynı zamanda süresiz yayınlardan da sayılıyordu.
- 4 Nayadin N., "Konstantinopol'skiye Dni, Venizelos. (iz zapisok hudojnika)" *Zarnitsy* (28 Ağustos 1921).
- 5 Leykind O., Mahrov K., ve Severyuhin D., *Hudojniki Russkogo Zarubejya* (Sankt-Peterburg: Izd.dom "Mir", 2019).
- 6 Anonim, "V Konstantinopole. Bazar kn. M.V. Baryatinsky" *Zarnitsy* (20 Mart 1921), 23.
- 7 Anonim, "Russkoye İskusstvo v Konstantinopole" *Zarnitsy* (8-15 Mayıs 1921), 27.
- 8 Anonim, "Balet Şeherezada" *Presse du Soir* (29 Aralık 1921), 2.
- 9 Anonim, "Balet Pan" *Presse du Soir* (3 Ağustos 1922), 3.
- 10 Anonim, "Balet Volşebnaya Fleyta" *Presse du Soir* (10 Ağustos 1922), 3.
- 11 Anonim, "Balet Şeherezada" *Presse du Soir* (1 Eylül 1922), 3.
- 12 Aygün, E., "İkinci Ev Bulma Öyküsü" *Sanat Dünyamız* (177. Sayı, 2020), 46-51.
- 13 Deleon J., "Beyoğlu'nda İz Bırakanlar 2" *Güneş* (9 Ağustos 1990).
- 14 Ertuğrul, M., "Dekorcumuz Nikola Perof" *Türk Tiyatrosu*, 354. Sayı, Ocak-Şubat 1964, 21.
- 15 Gritchenko A., İstanbul'da İki Yıl 1919-1921 Bir Ressamin Günlüğü, Çev. Ali Berktaş (İstanbul: YKY, 2020).
- 16 Konstantinopol Rus Ressamlar Birliği, bazı belgelerde Konstantinopol Rus Sanatçılar Birliği olarak geçmektedir. Birlik sadece ressamlardan ibaret değildi, üyelerinin arasında İraida Barry ve Leon Mouradoff gibi heykeltıraşlar da vardı.
- 17 Anonim, "Russkiye Hudojniki v Konstantinopole" *Zarnitsy* (23 Ekim 1921), 27.
- 18 Deleon J., *The White Russians in Istanbul* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995), 54.
- 19 Stüdyonun adresi: Küçük Yazıcı Sokak 4.
- 20 Anonim, "Russkiye Hudojniki v Konstantinopole" *Zarnitsy* (23 Ekim 1921), 27.
- 21 Anonim, "Vystavka Soyuzu Russkih Hudojnikov" *Presse du Soir* (19 Haziran 1922).
- 22 Anonim, "Otkrytiye Vystavki Russkih Hudojnikov" *Presse du Soir* (12 Aralık 1922), 3.
- 23 Anonim, "K Vystavke Hudojnikov" *Presse du Soir* (29 Haziran 1923).
- 24 Anonim, "Vystavka Soyuzu Russkih Hudojnikov" *Presse du Soir* (19 Haziran 1922).
- 25 Ibid.
- 26 Anonim, "Veçer Gruppy Hudojnikov" *Zarubejniy Kliç* (1925), 7-8.
- 27 Slobodskoy A., *Sredi emigratsii (moi vospominaniya)* (Har'kov: Proletariy, 1925).
- 28 Sığırıcı M., *Spasibo, Konstantinopol! Po sledam beloemigrantov v Turtsii* (Sankt-Peterburg: Yevropeyskiy Dom, 2018), 107.
- 29 Anonim, "Echo des Theatres" *Jizn' i İskusstvo* (6 Şubat 1921).
- 30 Sığırıcı M., *Spasibo, Konstantinopol! Po sledam beloemigrantov v Turtsii*, 107.
- 31 Slobodskoy A., *Sredi emigratsii (moi vospominaniya)*.
- 32 Vertinskiy A., *Dorogoy dlinnoy...* (Moskva: Pravda, 1991), 133.
- 33 Bu ressamın soyadının Prokopoviç-Çartonyskiy olduğuna işaret eden birçok bulgu mevcut.
- 34 Anonim, "Blanc et Noir" *Zarubejniy Kliç* (1925), 10.
- 35 Ibid.
- 36 Anonim, "Russkiye na Bosfore. Les Russes sur le Bosphore" *Radio* (22 Mayıs 1927).
- 37 Anonim, "Russkiye na Bosfore. Les Russes sur le Bosphore" *Radio* (6 Aralık 1927), 3.